
Crkva u današnjem svijetu

Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* i njezina poslijesaborska recepcija

Edmund Arens, Luzern

UDK: 261.6"20"+262.5Vat2

Izvorni znanstveni rad

Sažetak

Gaudium et spes bila je novina i sablazan. Pastoralnu konstituciju Drugoga vatikanskog sabora jedni smatraju najzreljim plodom Sabora, drugi je pak vide kao puko prilagođavanje duhu vremena. *Gaudium et spes*, zadnji i najsporniji saborski tekst, uistinu je bio razdjelnica putova. U ovome radu, najprije ću se pozabaviti pitanjem što znači *aggiornamento* (posadašnjenje). Nakon toga govorit ću o GS kao Magna Charta Crkve u suvremenom vremenu i svijetu. Potom ću ukazati na recepcijske smjerove Pastoralne konstitucije. U zaključku donosim, u obliku teza, opcije za saborsku, javnu Crkvu.

Poznatu riječ *aggiornamento* uveo je papa Ivan XXIII. U svome uvodnome obraćanju na Drugome vatikanskom saboru izrazio je nadu da će Crkva putem mudroga i hrabroga *aggiornamenta* ka sadašnjemu vremenu moći načiniti korak naprijed. Za tumače poput Rahnera *aggiornamento* ne znači komotno prilagođavanje, nego je, štoviše, pitanje života i smrti za Crkvu. Za Sandera *aggiornamento* uključuje temeljno djelovanje i istodobno je ključ za hermeneutiku Sabora. Kardinal Koch ustraje na potrebi suodnosa *aggiornamenta* i *ressourcementa* (vraćanja na izvore).

Gaudium et spes želi smjestiti Crkvu "u svijet ovoga vremena". Stoga Katolička Crkva postaje otvorena važnim i žurnim pitanjima današnjice. "Znakove vremena" treba čitati u "svjetlu evanđelja". U mojem viđenju *Gaudium et spes* nije samo optimističan nego i realističan tekst koji uviđa postignuća jednako kao i probleme i patologije moderniteta. *Gaudium et*

spes naglašava temeljnu jednakost svih ljudskih bića, njihovo dostojanstvo, prava, sudjelovanje i odgovornost. U *Gaudium et spes* Crkva se shvaća kao dijaloška zajednica, otvorena za sve ljude, osobito u solidarnosti s potrebnima.

Nadalje, obrađuju se različiti recepcijski smjerovi Pastoralne konstitucije. "Hermeneutika kontinuiteta", koju je naglasio papa Benedikt XVI., suprotstavlja se potpunom odbacivanju Sabora od strane tradicionalista. Iako za papu Benedikta *Gaudium et spes* nema središnju ulogu u njegovu naučavanju, papa Ivan Pavao II. često se pozivao na GS i podupirao je njezinu nakanu spajanja "identiteta" i "solidarnosti". Protagonisti latinsko-američke teologije oslobođenja vidjeli su u GS otvaranje Crkve modernom zapadnom svijetu, ali ne i utjelovljenje Crkve u siromasima. U teologiji njemačkoga govornog područja mogu se uočiti dvije različite metodologije i načina rada s GS: jedna se temelji na sociološkoj teoriji modernizacije, a druga je ukorijenjena u analizi moći Michela Foucaulta.

Konačno, daju se neke prinjedbe i opcije za koncilijarnu, komunikativnu i javnu Crkvu. Crkva se shvaća kao zajednica komunikacije koja priopćava, svjedoči i slavi Božju povijest s ljudima, zajednica koja teži razumijevanju i dogovoru *ad intra* i *ad extra*. Javna Crkva treba biti ili postati sudjelujuća, proročka, dijakonijska i zastupnička zajednica, koja ujedno vrši i unaprjeđuje stvarno sudjelovanje svih u javnom i crkvenom životu.

Ključne riječi: *Gaudium et spes*, *aggiornamento*, svijet, smjerovi recepcije, koncilijarnost, dijaloška zajednica.

UVOD

Gaudium et spes bila je novina i sablazan. Pastoralnu konstituciju Drugoga vatikanskog sabora, koja u početku nije bila ni predviđena, jedni smatraju najzrelijim plodom Sabora, drugi su je pak vidjeli i vide kao loše prilagođavanje duhu vremena. Ovaj posljednji saborski tekst, koji je prihvaćen nadmoćnom većinom dan prije svečanog zaključivanja najvažnijega katoličkoga crkvenog skupa XX. stoljeća, 7. prosinca 1965., na nov način uređuje odnose Katoličke Crkve i suvremenoga svijeta, Crkve i javnosti, Crkve i društva. To je

novo uređenje bilo već na Saboru izrazito sporno te je poslije dovelo do mnogostrukih reakcija: distanciranja, preciziranja, nadovezivanja, udaljavanja. Oko *Gaudium et spes* lome se koplja.

U sljedećem izlaganju želim u četiri koraka razmotriti raspravu o Crkvi i suvremenome svijetu kako se odrazila u *Gaudium et spes* te kako se vodi sa GS odnosno protiv GS. Najprije ću se pozabaviti pitanjem što znači *aggiornamento*. Nakon toga govorit ću o GS kao *Magna Charta* Crkve u suvremenom vremenu i svijetu. Potom ću ukazati na recepcijske smjerove Pastoralne konstitucije. U zaključku donosim, u obliku teza, opcije za saborsku, javnu Crkvu.

1. ŠTO ZNAČI AGGIORNAMENTO?

Poznatu riječ *aggiornamento* papa Ivan XXIII. dao je Saboru kao misao vodilju već na otvaranju zasjedanja u svome govoru *Gaudet Mater Ecclesia*. U njemu izražava povjerenje da će Crkva po Saboru, "crpeći iz njega snagu novih sila, gledati neustrašivo u budućnost". Taj se Papin pogled, pun nade u budućnost, hrani iz sljedećega čvrstog očekivanja: "Nakon što se uvede prikladan *aggiornamento* i razborito primijeni međusobna suradnja, Crkva će postići da ljudi, obitelji, narodi svoje duše doista usmjere prema nebeskim vrjednotama."¹ *Aggiornamento* znači da u suvremenim sukobima, nevoljama i naporima oko budućnosti čitamo i tumačimo mjesto i značenje vjere i Crkve u suvremenom svijetu, da ih učinimo plodnima za "naše vrijeme" i njegovu budućnost, koje "proroci nesreće"²

¹ Govor pape Ivana XXIII. na otvorenju Drugoga vatikanskog sabora (11. listopada 1962.), nav. prema njemačkom prijevodu u: L. Kaufmann – N. Klein, *Johannes XXIII. Prophetie im Vermächtnis*, Fribourg-Brig, 1990., 116-150, 124. [Kaufmann i Klein donose njemački prijevod Govora prema Papinim osobnim nacrtima na talijanskom jeziku, a ne prema službenom latinskom tekstu koji je Papa izgovorio na Saboru. Tekstovi se bitno razlikuju, ali autori smatraju da talijanski tekst "vjernije odražava" Papinu nakanu. Vidi: L. Kaufmann – N. Klein, *nav. dj.*, 107-115, osobito 113; *nap. prev.*]

² *Isto*, 126.

samo ocrnjuju. U svom uvodnom govoru Ivan XXIII. priznaje da vjernici od Sabora očekuju “iskorak koji će biti koristan za produbljeno razumijevanje vjere i oblikovanje savjesti”.³

U jednome predavanju prigodom završetka Drugoga vatikanskog sabora saborski je teolog Karl Rahner istaknuo inovacijski značaj toga crkvenog skupa, ali istodobno ga je i relativizirao. Sabor je “postavio početak za *aggiornamento* (...): početak početka”.⁴ Prema njemu, *aggiornamento* je sa Saborom tek započeo. Značenje toga, ovaj je inventivni isusovac ovako izrazio: “*Aggiornamento*, koji priprema Crkva, nije nastojanje urediti Crkvu kako bi bila nešto udobnija i uglednija u svijetu, nego prva, daljnja priprema kako bi sutra mogla izdržati pitanje života i smrti.”⁵ *Aggiornamento* za Crkvu dakle nipošto nije laskavo izjednačavanje ili komotno prilagođavanje, nego nužnost za življenje i preživljavanje, “pitanje života i smrti”.⁶

Salzburški dogmatičar i komentator GS-a Hans-Joachim Sander prepoznaje u *aggiornamentu* temeljni čin i “elementarni ključ za hermeneutiku Sabora”.⁷ Taj događaj, koji ima i vremenski sadržaj i topološki odnos, za njega znači odmak od ipak suvremene koncepcije *societas perfecta*. Sander shvaća *aggiornamento* kao “prostorno-vremensku distinkciju vjere”.⁸ Istodobno u njemu vidi “locus theologicus alienus za Božja mjesta”.⁹ Prema njemu, znakovito je za saborski *aggiornamento*

³ Isto, 136.

⁴ K. Rahner, *Das Konzil – ein neuer Beginn. Vortrag beim Festakt zum Abschluss des II. Vatikanischen Konzils im Herkulesaal in München am 12. Dezember 1965*, Freiburg-Basel-Beč, 1966., 14.

⁵ Isto, 20.

⁶ Usp. F. Gmainer-Pranzl, *Jesus Christus – Die Aufklärung des Menschen? Überlegungen zur christologischen Neuorientierung von Gaudium et spes*, u: F. Gmainer-Pranzl – M. M. Holztrattner (izd.), *Partnerin der Menschen – Zeugin der Hoffnung: Die Kirche im Licht der Pastoralkonstitution Gaudium et spes*, Innsbruck-Beč, 2010., 147-183, 149ss.

⁷ H.-J. Sander, ‘*Aggiornamento*’ – Kennzeichen nur des Konzils? *Der spatiale Turn des Glaubens durch das Zweite Vatikanische Konzil*, u: *Theologie und Glaube* 102 (2012), 510-525, 511.

⁸ Isto, 517.

⁹ Isto, 520.

da je, s jedne strane, posrijedi papinska, unutarcrkvena odluka, a s druge pak strane izvancrkvena nužnost, koju saborska Crkva nije više mogla izbjeći.

U predavanju “Drugi vatikanski sabor između inovacije i tradicije”, održanom godine 2010. prigodom susreta učenika pape Benedikta XVI., kurijalni kardinal Kurt Koch ističe neizostavan suodnos između *aggiornamento* i *ressourcement*. Bez “ponovnoga oživljavanja izvora vjere, to jest Pisma i crkvenih otaca”¹⁰ i bez povratnog upućivanja na njih, *aggiornamento* nije nosiv. *Aggiornamento* ne može biti “lakomisleno i lakoumno izjednačenje vjere i Crkve plauzibilnostima današnjega svijeta..., dakako, također ne može biti kruto i tvrdoglavo izoliranje vjere i Crkve od svijeta koji je postao sekularan”.¹¹ Kardinal Koch shvaća saborski *aggiornamento* kao gibanje unutar Predaje, koje se on doduše drži, ali je ne ponavlja, gibanje u kojem se vjera u promijenjenim okolnostima na nov način naviješta, aktualizira i živo tumači. Polazeći od Sabora i Pastoralne konstitucije, Koch smatra da se u tom dvostrukom gibanju “zahtijeva rizičan hod između separatističkoga fundamentalizma (...) i sekularističkoga konformizma”.¹²

2. CRKVA U SVIJETU OVOGA VREMENA

Već u svome naslovu Pastoralna konstitucija smješta Crkvu u “svijet ovoga vremena”¹³ (*in mundo huius temporis*).

¹⁰ K. Koch, *Das Zweite Vatikanische Konzil zwischen Innovation und Tradition. Die Hermeneutik der Reform zwischen bruchhafter Diskontinuität und der Hermeneutik ungeschichtlicher Kontinuität*, u: S. O. Horn – S. Wiedenhofer (izd.), *Das Zweite Vatikanische Konzil. Eine Bilanz*, Augsburg, 2012., 36.

¹¹ *Isto*, 37.

¹² *Isto*, 44.

¹³ GS se navodi prema novome njemačkom prijevodu u *Herders Theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil*, sv. 1, nav. prema: P. Hünermann (izd.), *Die Dokumente des Zweiten Vatikanischen Konzils. Konstitutionen, Dekrete, Erklärungen*, Freiburg-Basel-Beč, 2009., 592-749. Naslov *Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis* preveden je na njemački na str. 592: “Pastoralna konstitucija o Crkve u svijetu ovoga vremena”. [Mi navodimo GS prema novom hrvatskom

Kao konstitucija ona je konstitutivan, a istodobno pastoralno određen tekst Crkve, jer “kani izraziti držanje Crkve prema današnjem svijetu i današnjim ljudima”, kako se kaže u bilješci uz naslov. U predgovoru dokumenta *Gaudium et spes* odlučno se naglašava solidarno sudjelovanje Crkve u životnoj zbilji ljudi ovoga vremena, u njihovoj “radosti i nadi, žalosti i tjeskobi” (GS 1,1); ističe se da Crkva sebe shvaća kao zajednicu koju ne potiče “nikakva zemaljska težnja”¹⁴ (GS 3,2), nego koja po sluzenju nastavlja djelo Kristovo.

Nadahnut u jednakoj mjeri karizmatiskim i dalekovidnim papom Ivanom XXIII., Drugi vatikanski sabor doveo je do epohalnog preokreta u odnosu Crkve i suvremenog društva. Otvarajući se neodgodivim pitanjima i nevoljama vremena, osluškajući i uvažavajući ih budnom otvorenošću i pozornošću, *Ecclesia Catholica* pokrenula je *aggiornamento*.¹⁵ Sabor “postavlja sebi pitanje o mjestu Crkve u povijesti suvremenoga čovječanstva”.¹⁶ Poduzeo je istraživanje, tumačenje i prosuđivanje “znakova vremena” (GS 4,1), važne i osjetljive događaje i zbivanja u društvu, u kojima se dodiruju Božji poziv čovjeku i “ugroženost čovjeka da postane nečovjekom”.¹⁷ Na temelju takve analize, interpretacije i refleksije Pastoralna konstitucija razvija mjesto i zadaću Crkve u svijetu ovoga vremena.

Gaudium et spes, najobuhvatniji i najsporniji saborski tekst, nešto je kao programatski spis Drugoga vatikanskog

prijevodu: Drugi vatikanski koncil, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 72008.; *nap. prev.*]

¹⁴ Latinski izraz *ambitio terrestris* preveden je na njemački jezik kao *irdisches Machtstreben* (hrv.: ‘težnja za zemaljskom vlasti’) te tako dobiva politički prizvuk što ga nema u hrvatskom izrazu ‘zemaljska težnja’; *nap. prev.*

¹⁵ Usp. G. Alberigo, *Die Fenster öffnen. Das Abenteuer des Zweiten Vatikanischen Konzils*, Zürich, 2006.; J. O’Malley, *What happened at Vatican II*, Cambridge (MA), 2008.; Kaufmann – Klein, *isto*.

¹⁶ H.-J. Sander, *Theologischer Kommentar zur Pastoralkonstitution über die Kirche in der Welt dieser Zeit Gaudium et spes*, u: Herders Theologischer Kommetnar zum Zweiten Vatikanischen Konzil, sv. 4, Freiburg-Basel-Beč, 2009., 581-886, 594.

¹⁷ *Isto*, 716.

sabora. Marie-Dominique Chenu naziva ga “vrhuncem”¹⁸ Sabora. Prema Ottu Hermannu Peschu Konstitucija je “istinsko djelo samoga Sabora”, “najuspjeliji saborski dokument”, koji u svojem usmjerenju prema shvaćanju Crkve u njezinim odnosima *ad extra* znači “stvaranje nove vrste sabora”.¹⁹

Istraživati situaciju čovjeka i čovječanstva te stoga i Crkve *ovoga* vremena, dakle u suvremenom svijetu, ne izbjegavati nove iskorake i nevolje, nego ih osvijetliti i protumačiti “u svjetlu Evandjelja” (GS 4, 1), stoljetni je program Sabora. Taj se program u *Gaudium et spes* izvršava performativno. Pri tome se, po mojem mišljenju, ne oslikava takva slika situacije čovjeka u svijetu današnjeg vremena, a to znači i vremena Sabora, koja bi bila prožeta optimističnom vjerom u napredak, nego realistična slika situacije. Temeljno upućivanje na vrijeme unutar Konstitucije razlog je da njezine izjave u kojima dijagnosticira vrijeme postanu kontekstualno precizne, ali i rizične i u opasnosti da budu nadiđene. Kada se vrijeme, situacije i konstelacije promijene, zastarijevaju i poneke formulacije i “vremenske dijagnoze i opažanja”.²⁰

Unatoč upućivanju na budućnost *Gaudium et spes* nije tekst koji obiluje nadom. Štoviše, Pastoralna konstitucija precizno zapaža dijalektiku suvremenoga svijeta, njegove probleme i patologije: “Ljudski rod nikada nije obilovao tolikim bogatstvom, mogućnostima i gospodarskom moći, pa ipak još golem dio zemaljskog stanovništva muče glad i oskudica, a bezbrojni su i oni koji trpe zbog posvemašnje nepismenosti.

¹⁸ M.-D. Chenu, *Das Volk Gottes in der Welt*, Paderborn, 1968., 15; usp R. Bucher, *Nur ein Pastoralkonzil? Zum Eigenwert des Zweiten Vatikanischen Konzils*, u: *Konzil im Konflikt. 50 Jahre Zweites Vatikanum* (Herder Korrespondenz Spezial 2/2012.), 9-13.

¹⁹ O. H. Pesch, *Das Zweite Vatikanische Konzil: was daraus geworden ist? Was muss daraus noch werden?*, u: *Zur debatte* (posebni prilog uz izdanje 3/2013.), 24-27, 26; o tome preporučujemo pročitati: O. H. Pesch, *Das Zweite Vatikanische Konzil. Vorgeschichte – Verlauf – Ergebnisse – Wirkungsgeschichte*, Kevelaer, 42009.

²⁰ A. Kreutzer, *Rezeption der Wissenssoziologie in der Theologie. Ein fundamentaltheologischer Anstoß aus der Pastoralkonstitution und ihrem theologischem Umfeld*, u: F. Gmainer-Pranzl – M. M. Holztrattner (izd.), *isto*, 105-121, 120.

Nikada ljudi nisu imali tako izoštren smisao za slobodu kao danas, a istodobno nastaju novi oblici društvenog i psihičkog ropstva. Dok svijet tako živo osjeća svoje jedinstvo i uzajamnu ovisnost pojedinaca u nužnoj solidarnosti, uza sve to ostaje silno rastrgan u suprotnostima zbog silâ koje se međusobno bore.” (GS 4, 4). Kada *Gaudium et spes* upućuje na “duboke i brze promjene” koje se “šire diljem cijeloga svijeta” (GS 4,2), onda time zaista opisuje “prvi uzdrmaj globalizacije”.²¹

Pastoralna konstitucija ulazi u sva velika pitanja, koja ljude ovoga vremena i čovječanstvo diraju i pogađaju. *Gaudium et spes* naglašava “temeljnu jednakost” svih “na sliku Božju” (GS 29, 1) stvorenih ljudi, koja svaku diskriminaciju na temelju “spola, rase, boje kože, društvenoga položaja, jezika” (GS 29,2) zabranjuje i traži da se ukloni. GS ističe dostojanstvo čudoredne savjesti, koja je “najskrovitija jezgra i svetište čovjeka”, koja ga vodi tragom istine života i koja “kršćane povezuje s ostalim ljudima” (GS 16,1). Pastoralna konstitucija ne zauzima se samo za dostojanstvo i temeljna prava osobe, nego istodobno i za socijalnu pravdu, te opominje da su za izgradnju ljudskoga društva nužni odgovornost i sudjelovanje. U zadatke Crkve u današnjem svijetu spadaju poticanje ljudskoga dostojanstva i ljudskih prava, braka i obitelji, poticanje kulturnoga napretka, briga o gospodarskome boljitku u smislu veće pravednosti i izjednačavanja između bogatih i siromašnih. Osobito usmjerenje na “siromašne i sve koji trpe” dolazi na vidjelo već u predgovoru te se u GS 88 dalje razvija polazeći od uvida “u siromasima sâm Krist takoreći jakim glasom zaziva ljubav svojih učenika” (GS 88, 1).

Pastoralna konstitucija zagovara političko-pravne strukture i demokratski pravni poredak koji “svim građanima sve bolje i bez ikakve diskriminacije pružaju stvarnu mogućnost slobodnog i učinkovitog sudjelovanja (*libere et actuose participandi*) pri postavljanju pravnih temelja političke zajednice”²² (GS 75, 1) te u njezinom uređenju i vodstvu. S

²¹ H.-J. Sander, *Kommentar...*, 719.

²² U njemačkome prijevodu latinska riječ *participatio* uvijek se prevodi pojmom *Partizipation*, dok se u hrvatskome prijevodu rabi ‘sudjelovanje’, ‘suradnja’ ili ‘dioništvo’, ovisno o surječju; *nap. prev.*

pravom Pesch ubraja ovo u “revolucionarne izjave s obzirom na ono što je prije Sabora bilo po sebi razumljivo”.²³ Konstitucija ističe slobodu vjernika u njihovu donošenju političke prosudbe (GS 75, 5). Uz to, *Gaudium et spes* zalaže se za razlikovanje političke zajednice i Crkve kao “jedna o drugoj neovisnim i autonomnim” (GS 76, 3) čimbenicima, dakle zalaže se za odvojenost Crkve i države.

Crkva bi trebala nastojati potaknuti ljude na političko sudjelovanje, da se zalažu za mir i zajedništvo među narodima. Zadatak kršćana u međunarodnim organizacijama jest “oblikovanje svijesti istinski univerzalne solidarnosti (*universalis solidaritatis*) i odgovornosti” (GS 90, 1).

Gaudium et spes shvaća Crkvu kao svima otvorenu, dijalošku zajednicu, kojoj je stalo do “dijaloga među svim ljudima” (GS 92, 1). Za nju, zajednička potraga za istinom ostvaruje se u iskrenom dijalogu, i ona se usmjeruje prema punini vjere u nadnarodnoj, međukulturnoj i međureligijskoj komunikaciji, koja nadilazi sve granice, u dijalogu “svih ljudi bilo kojega naroda, rase ili kulture” (GS 92, 1), uključujući druge religije (GS 92, 4). S time, GS ima u vidu dijalog iz kojega nitko nije isključen.

Sabor smješta Crkvu usred prepolovljenoga svijeta, koji je razdijeljen u siromašne i bogate, te joj daje mjesto u dijalogu s političkim, društvenim i kulturnim snagama. U tome smislu poduzima “prekodiranje” vjerske predaje” s “disocijacije” na “dijalog” i “solidarno suvremeništvo [*njem.: Zeitgenossenschaft*] sa svim ljudima”.²⁴ Potonje se pokazuje upravo u zalaganju za ljudsko dostojanstvo i ljudska prava, za slobodu savjesti i vjere, za mir i pravdu, za zahtijevanje svjetske solidarnosti.

Postavljajući se na nov način ne samo *ad extra*, nego temeljno se shvaćajući *ad intra* kao narod Božji i zajednica vjernika, saborska Crkva iskače iz dotadašnjega poimanja Crkve koje je uniformno i centralističko, usmjereno na hijerarhiju i papu, nadilazeći ga poimanjem koje je u samom začetku

²³ O. H. Pesch, *Konzil...*, 26.

²⁴ K. Gabriel, *Christentum zwischen Tradition und Postmoderne (GD 141)*, Freiburg-Basel-Beč, 2000., 175.

pluriformno. Umjesto “centralističkoga i papalističkoga”²⁵ poimanja Crkve javlja se koncepcija koja određuje “opću Crkvu u svojoj biti kao zajednicu mjesnih Crkava”.²⁶ Tako se Rimskoj Crkvi pokazuje put ka “kulturalno policentričnoj svjetskoj Crkvi”²⁷ Hans-Joachim Sander vrlo sažeto izriče “polazak u jedan drugi način identificiranja s Crkvom”, s kojim je Sabor krenuo, te u *Gaudium et spes* izrekao: “*Translatio* iz europsko-rimske vjerske zajednice sa zahtjevom svjetskoga poretka na temelju naravnoga prava u sveopću pastoralnu zajednicu sa svim ljudima koji se lokalno, regionalno i globalno bore za poštivanje svoga dostojanstva i svojih prava.”²⁸

Na Drugome vatikanskom saboru, koji je ubrzo bio nazvan “svjetskim događajem”,²⁹ Rimokatolička se Crkva predstavlja i izražava kao javna Crkva. To vrijedi s obzirom na interakciju sudionika na Saboru, na njegove postupke i dokumente, kao i s obzirom na usmjerenje na svjetsku javnost koja je bila medijski uključena. Veliki intenzitet komunikacije pokazuje se u interakciji među nazočnim saborskim ocima, ekumenskim promatračima, peritima i gostima, u izmjeni misli i u oblikovanju mnijenja, ne samo u glavnim kongregacijama i povjerenstvima, nego i u mnogobrojnom neslužbenim skupinama i umreženjima. Time se otvara mogućnost refleksivnih poticaja, iskazivanja neslaganja i diskurzivnoga rješavanja sukoba, inovativnih ulaznih poticaja te, među ostalim, mogućnost utjecaja promatrača, odnosno medija. Na taj način Sabor pronalazi oblik komunikacije koji opisuju i provodi “inkluziju umjesto ekskluzije”. Pod ekleziološkim je vidom naglašena “interakcija nasuprot informaciji”, a njeguje

²⁵ S. Wiedenhofer, *Das katholische Kirchenverständnis. Ein Lehrbuch der Ekklesiologie*, Graz-Beč-Köln, 1992., 162.

²⁶ *Isto*, 168.

²⁷ J. B. Metz, *Im Aufbruch zu einer kulturell polyzentrischen Weltkirche*, u: F.-X. Kaufmann – J. B. Metz, *Zukunftsfähigkeit. Suchbewegungen im Christentum*, Freiburg-Basel-Beč, 1987., 93-123.

²⁸ H.-J. Sander, *Aggiornamento...*, 510s.

²⁹ Usp. M. Plate, *Weltereignis Konzil. Darstellung, Sinn, Ergebnis*, Freiburg-Basel-Beč, 1966.

se “osobito davanje prednosti sudjelovanju i dijalogu”.³⁰ *Gaudium et spes* možemo gotovo pa nazvati *Magna Charta* dijaloške, otvorene Crkve, koja kao narod Božji “u događajima, potrebama i željama koje su mu zajedničke s ostalim ljudima” nastoji razlikovati “prave znakove Božje prisutnosti ili njegovih nauma” (GS 11,1). To je Crkva koja je “prisutna u ovom svijetu te s njime živi i djeluje” (GS 40,1), koja se izlaže i zalaže, koja uz to naglašava i zahtijeva pravo i dužnost “suradnje sviju u javnom životu” (GS 75,1).

3. RECEPCIJSKI SMJEROVI PASTORALNE KONSTITUCIJE

S obzirom na Sabor općenito kao i na njegove tekstove, postoje različiti recepcijski smjerovi koji se djelomično preklapaju. Pri tome s jedne strane možemo razlikovati smjerove prihvaćanja kod Učiteljstva na razini opće, odnosno mjesne Crkve, a s druge strane teološke recepcije koje opet možemo razvrstati prema zemljama, kontinentima, disciplinama, metodama i temeljnim opredjeljenjima.

U već spomenutom predavanju o hermeneutici Sabora kardinal Koch suprotstavlja “progresističnu”, “emfatičnu hermeneutiku diskontinuiteta i loma”,³¹ koju on prije svega povezuje s teolozima iz Tübingena, osobito s Hansom Küngom,

³⁰ B. Fresacher, *Kommunikation. Verheißungen und Grenzen eines theologischen Leitbegriffs*, Freiburg-Basel-Beč, 2006., 46s. Po njegovu mišljenju sudjelovanje vanjskih promatrača i time povezani prijepori na osobit su način doveli do promjene “antimodernističko, kontroverzjsko-teološko i legitimatorsko određenoga vanjskog i unutarnjeg odnosa [u] ‘ekumenski’ i ‘pastoralni’” (54). Za procedure Sabora usp. također: S. Nacke, *Die Kirche der Weltgesellschaft. Das II. Vatikanische Konzil und die Globalisierung des Katholizismus*, Wiesbaden, 2010. *Participatio* je ključna kategorija Sabora i njegova temeljna crta: obilježava ga od prve do zadnje konstitucije; seže od liturgije do politike; znakovito je da se javlja već u *Sacrosanctum Concilium* 14, 1 u izrazu *actuosa participatio* te da dohvaća *Gaudium et spes*. Pojam *participatio* može se doduše tumačiti ili platonski ili politički – to je dio rasprave o tumačenjima. Među papama, Benedikt XVI. zastupa prvo tumačenje, a Ivan Pavao II. drugo.

³¹ K. Koch, *Konzil...*, 31; kod Künga GS doduše “nema važnu ulogu, odnosno nema nikakvu”, tako: Sander, *Kommentar...*, 851.

“tradicionalističkoj” “hermeneutici čistoga i bespovijesnoga kontinuiteta”,³² koju prepoznaje u Svećeničkom bratstvu sv. Pija X. Nasuprot tome, prema Kochu, papa Benedikt XVI. zastupa “hermeneutiku reforme”, koja se može “prepoznati u kontinuitetu kroz čitavo njegovo životno djelo”.³³

Očito je da se tradicionalisti bore protiv Sabora, a osobito protiv *Gaudium et spes*. Nadbiskup Marcel Lefebvre pripadao je manjini od 75 saborskih otaca koji su odbijali GS. Nakon deset godina opisao je dijagnoze i zaključke Pastoralne konstitucije ovako: “To je čisti liberalizam.”³⁴

Joseph Ratzinger uvijek je zauzimao dvojak stav prema *Gaudium et spes*. S jedne se strane često osvrtao na tu Konstituciju, a s druge joj je strane od početka pristupao suzdržano. Kao mladi saborski teolog komentirao je prvo poglavlje prvoga dijela, te napomenuo uz GS 17 da taj odlomak o slobodi – kojim se Sabor svjesno nadovezao na jednu temelju temu suvremene misli – pripada “onim dijelovima čitavoga teksta koji najmanje zadovoljavaju”. Tu se, prema Ratzingeru, osvećuje izostavljanje kristologije: “Pokušaj izvanjskoga pristupa kršćanskoj antropologiji kojim se postupno htjelo doći do vjerskoga izričaja o Kristu doveo je ovdje do neispravne posljedice da se ono bitno u kršćanskoj vjeri ostavi po strani kao tobože manje pogodno za dijalog.”³⁵ Čini se da Ratzinger već ovdje upozorava na to da dijaloški pristup oslabljuje sve što je dogmatsko, da upuštanje *ad extra* stavlja u drugi plan i relativizira ono bitno u kršćanskoj vjeri. Suzdržanost prema pastoralnoj orijentaciji *ad extra* izrazita je na drugome mjestu, kada Ratzinger u GS pronalazi “namjeru novoga početka” prema kojoj je on sumnjičav; on smatra da se ova namjera odražava

³² K. Koch, *isto*.

³³ *Isto*, 28.

³⁴ M. Lefebvre, *Priesterbruderschaft St. Pius' X., Brief an unsere Freunde und Wohltäter*, br. 9 od 3. rujna 1975., Beč, 1978., 14, navedeno prema: Sander, *Kommentar...*, 833.

³⁵ J. Ratzinger, *Kommentar zum ersten Kapitel des Ersten Teils*, u: *Lexikon für Theologie und Kirche* Bd. 14: *Das Zweite Vatikanische Konzil Teil III*, Freiburg-Basel-Beč, 1968., 313-354, 331.

ponajprije u predgovoru koji je “obilježen dvoznačnostima”³⁶ i očituje “iznenađujući optimizam”. Ratzinger u GS prepoznaje čak “jednu vrstu anti-silaba”.³⁷ Usmjeravajući se na ono “što u mijeni vremena jest istinski nosivo”, nalazimo, prema Ratzingeru, “pravu jezgru službe Crkve u svijetu, njezin odgovor na ‘radost i nadu, žalost i tjeskobu današnjega čovjeka [istaknuo E. A.]’”.³⁸ Umjesto o “današnjim ljudima” u mnogostrukosti njihovih stanja, Pročelnik Kongregacije za nauk vjere govori o apstraktnom čovjeku u jednini.

U izjavi *Dominus Iesus* Kongregacije za nauk vjere o jedincatosti i spasenjskoj univerzalnosti Crkve sedam se puta upućuje na GS, pri čemu se isključivo govori o sveopćem spasenjskom značenju Isusa Krista. Dva se puta navodi kristološki broj GS 22. Uz navod iz GS 22, 5 o djelovanju Duha Svetoga koji “pruža svima mogućnost da se, na način koji je Bogu poznat, pridruže tom pashalnom misteriju”,³⁹ Sander s pravom napominje: “Ova izjava ne uzima u obzir značenje koje GS 22, 5 daje neisključivanju onih koji do sada i ubuduće ne pripadaju Crkvi. No, za pastoralnu postavku ovakva je gramatika neizostavna.”⁴⁰

U enciklikama pape Benedikta XVI. *Gaudium et spes* ne zauzima nikakvu sustavno važnu ulogu. *Deus caritas est* samo jedan jedini put upućuje na GS 36; *Caritas in veritate* devet puta upućuje na GS, odnosno navodi GS, pri čemu Benedikt naglašava poveznicu enciklike *Populorum progressio* Pavla VI. s Drugim vatikanskim saborom i osobito s Pastoralnom konstitucijom, te u smislu svoje hermeneutike kontinuiteta

³⁶ J. Ratzinger, *Theologische Prinzipienlehre. Bausteine zur Fundamentaltheologie*, München, 1982., 396.

³⁷ *Isto*, 398; usp. K. Müller, *Gaudium et spes zweimal gelesen. Über die Konvergenz diametraler Interpretationen*, u: *Lebendige Seelsorge*, 56 (2005), 195-199.

³⁸ J. Ratzinger, *Prinzipienlehre...*, 411.

³⁹ Navedeno prema: *Dominus Iesus*, br. 12. [Hrvatski prijevod prema: Kongregacija za nauk vjere, *Dominus Iesus. Deklaracija o jedincatosti i spasenjskoj univerzalnosti Isusa Krista i Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., br. 12; *nap. prev.*]

⁴⁰ H.-J. Sander, *Kommentar...*, 842.

tumači: “Koncil produbljuje ono što oduvijek pripada istini vjere, naime da Crkva, kao službenica Božja, posluhuje svijet u svemu onome što spada na istinu i ljubav” (br. 11).

Na završetku svojega posljednjeg posjeta Njemačkoj, 2011. godine, u govoru u Freiburgu koji je bio upućen “zauzetim katolicima iz Crkve i društva”, papa Benedikt XVI. zalaže se za odsvietovljenje i zahtijeva “odsvietovnjenu Crkvu” te tako stvara gotovo pa protuprogram Crkvi u današnjem svijetu iz *Gaudium et spes*.⁴¹

Njegov prethodnik, papa Ivan Pavao II., pridaje pak Pastoralnoj konstituciji, u čijoj je izradi on sam sudjelovao, izvanredno značenje. GS 22, broj o “Kristu, novom Čovjeku”, postaje žarište njegova pontifikata. U enciklici *Fides et ratio* Ivan Pavao naglašava da je prvo poglavlje GS o “dostojanstvu ljudske osobe” “takoreći, sažetak biblijske antropologije te da je to ujedno izvor nadahnuća i za filozofiju”.⁴² Govor o Kristu, slici nevidljivoga Boga, kao novome Čovjeku, također je uperen upravo protiv ateističke ideologije novoga čovjeka.⁴³ Počevši od nastupne enciklike *Redemptor hominis*, GS je najčešće navedeni saborski tekst poljskoga Pape. Još tijekom Sabora

⁴¹ Die “Freiburger Rede”. *Ansprache von Papst Benedikt XVI. an engagierte Katholiken aus Kirche und Gesellschaft*, u: J. Erbacher (izd.), *Entweltlichung der Kirche. Die Freiburger Rede des Papstes*, Freiburg-Basel-Beč, 2012., 11-17. Znakovito je da se u govoru navodi LG 35, a ne GS. Za kritiku usp. priloge u: J. Erbacher (izd.), *isto*, osobito prilog predsjednika Njemačkoga saveza Caritasa: P. Neher, *Für eine diakonische Kirche mitten unter den Menschen*, 47-60, F.-X. Kaufmann, *Entweltlichung. Anmerkungen zur Freiburger Rede von Papst Benedikt XVI.*, 115-124, te M. Striet, *Entweltlichung? Die Freiburger Rede Papst Benedikts XVI. mit Theodor W. Adorno gegengelesen*, 140-149. O tome: E. Arens, *Weltkirche statt entweltlichter Kirche. Wendet sich Rom wieder vom “aggiornamento” ab?*, u: *Erwachsenenbildung* 58 (2012) 3, 114-117.

⁴² *Fides et ratio*, br. 60.

⁴³ O pristupu ateizmu u GS usp. informativni članak: R. Langthaler, *Würdigung und Kritik des neuzeitlichen Atheismus in Gaudium et spes*, u: J.-H. Tück (izd.), *Erinnerung an die Zukunft. Das Zweite Vatikanische Konzil*. Freiburg-Basel-Beč, 2012., 554-569; o novom, naturalističkom ateizmu usp. E. Arens, *Gottesbestreitungen. Ansichten des neuen Atheismus*, u: Theo-Web. Zeitschrift für Religionspädagogik, 12 (2013) 1, 95-119 (na internetu).

tadašnji se krakovski kardinal izjasnio na sebi svojstven način: "Već su prve riječi Konstitucije 'Gaudium et spes' naznake da je nauk Sabora usmjeren prema identitetu i solidarnosti."⁴⁴ Upravo to konkretizira Ivan Pavao II. u trima socijalnim enciklikama i na svojim međunarodnim putovanjima, dosljedno se zalažući, *ad extra*, za dostojanstvo svake ljudske osobe i svih ljudi, naglašavajući prednost ljudskoga rada pred kapitalom, podupirući solidarnost siromašnih u borbi za svoje dostojanstvo, zauzimajući se opetovano za elementarna prava čovjeka na život, slobodu, sudjelovanje, pravedan svijet i sveopću solidarnost. (Ipak, *ad intra*, išao je suprotno tom smjeru zalaganja.)⁴⁵

Koliko je meni poznato, papa Franjo nije se još izravno osvrnuo na *Gaudium et spes*. No u svojim papinskim gestama nove skromnosti, prigodom svoga prvog putovanja na Lampedusu, u žarište gdje pod životnom opasnošću stižu nevoljne izbjeglice, svojim spontanim telefonskim pozivima potpuno nepoznatim ljudima iz cijeloga svijeta, pokazuju se obrisi pontifikata koji radost i nadu, žalost i tjeskobu ljudi uzima kao okosnicu papinske službe. Neizravne poveznice s Pastoralnom konstitucijom možemo prije svega naći u razgovoru s *La Civiltà Cattolica*, gdje se izjašnjava o Saboru: "Drugi vatikanski sabor bio je novo čitanje Evanđelja u svjetlu

⁴⁴ K. Wojtyła, *Quellen der Erneuerung. Studie zur Verwirklichung des Zweiten Vatikanischen Konzils*, Freiburg-Basel-Beč, 1981., 238; navedeno prema: Sander, *Kommentar...*, 859. O apokaliptično-pesimističnom pristupu GS kasnoga Ivana Pavla II. usp.: K. Müller, *Zweimal gelesen...*, 197ss.

⁴⁵ Usp. moje nastupno predavanje kao privatnog docenta u Münsteru, u kojemu vrjednujem socijalnu encikliku *Sollicitudo rei socialis* Ivana Pavla II., a istodobno kritiziram što u njoj solidarnost nije mišljena kao sveopća, kao u političkoj teologiji, dakle da obuhvaća i žive i mrtve: E. Arens, *Internationale, ekklesiale und universale Solidarität*, u: *Orientierung*, 53 (1989), 216-220; s obzirom na: H. Peukert, *Wissenschaftstheorie – Handlungstheorie – Fundamentale Theologie. Analysen zu Ansatz und Status theologischer Theoriebildung. Mit einem neuen Nachwort*, Frankfurt n/M, ³2009.; Isti, *Praxis universaler Solidarität. Grenzprobleme im Verhältnis von Erziehungswissenschaft und Theologie*, u: E. Schillebeeckx (izd.), *Mystik und Politik. Theologie im Ringen um Geschichte und Gesellschaft* (zbornik J. B. Metz), Mainz, 1988., 172-185.

suvremene kulture.”⁴⁶ A o raspravi oko hermeneutike Franjo u svojoj jasnoći ističe: “Dinamika aktualiziranoga čitanja Evanđelja u današnjici, svojstvena Saboru, jest apsolutno nepovratna.”⁴⁷

Nemoguće je u okviru ovoga izlaganja dostatno uvažiti raznolike (stručno-)teološke recepcije Pastoralne konstitucije u različitim zemljama i dijelovima svijeta. Stoga ću ovdje na vrlo pojednostavnjen način orisati samo neke temeljne crte. Dok je *Gaudium et spes* u Francuskoj naišao na pretežito pozitivan odjek, u čemu su prednjačili saborski teolozi Marie-Dominique Chenu i Yves Congar, prepoznajući u GS “théologie ‘concrète et historique’”,⁴⁸ vodeći su njemački teolozi poput Rahnera i Metzja bili suzdržaniji, premda je Rahner pozdravio “početak početka” te ga snažno podupro. Najjasnije pozitivne izjave dolaze redovito od Karla Lehmana, iako se on “još ne može sustavno osloboditi podređivanja pastoralna pod dogmu”,⁴⁹ kako to Sander utvrđuje. Dok su za papu Ivana Pavla II. “identitet” i “solidarnost” bile misli vodilje za GS i za Sabor, kardinal Lehmann ističe na znanstvenome skupu prigodom 50. obljetnice otvorenja Sabora: “U *Gaudium et spes*, ‘dijalog’ i ‘solidarnost’ zajedno čine središnju okosnicu, kontinuiranu perspektivu.”⁵⁰ Prema Lehmannu, Pastoralna konstitucija “sasvim očito izražava saborsko otvaranje Crkve današnjem svijetu”.⁵¹

Zanimljiva je recepcija *Gaudium et spes* unutar latinskoameričke teologije oslobođenja. Njezin prvi mislilac, Gustavo Gutiérrez, napominje da se Sabor doduše više puta

46 S. Spadaro, *Interview mit Papst Franziskus. Teil 2*, u: *Stimmen der Zeit* (na internetu listopad/studenj 2013.), odlomak: *Das Zweite Vatikanische Konzil*, 2.

47 *Isto*.

48 M.-D. Chenu, *Les signes des temps. Réflexion théologique*, u: Y. Congar – M. Peuchmard (izd.), *L'Église dans le Monde de ce Temps II*, Pariz, 1967., navedeno prema: H.-J. Sander, *Kommentar...*, 854.

49 H.-J. Sander, *Kommentar...*, 845.

50 K. Lehmann, *Ein Blick zurück. 50 Jahre Rezeption des Zweiten Vatikanischen Konzils – Kontinuitäten und Diskontinuitäten*, u: *Das Zweite Vatikanische Konzil. Sonderheft: zur Debatte 2-5*, 4.

51 *Isto*, 3.

(16 puta u LG i 14 puta u GS) osvrće na temu siromaštva; no, ne uzima je “kao jedno od svojih težišta”.⁵² Prema Gutiérrezu, otvaranje Crkve svijetu jest okretanje svijetu znanosti, tehnike i demokracije, dakle “suvremenomu, zapadnom, uglavnom sjevernoatlantskom svijetu”.⁵³ Na sličan način Clodovis Boff razumijeva *aggiornamento* kao “aktualizaciju Crkve u odnosu na građanski svijet, ali ne još kao utjelovljenje među siromašnima”.⁵⁴ Ignacio Ellacuria i Jon Sobrino usmjeruju ključni pojam “znakovi vremena” na raspeti narod: “Ovaj najvažniji znak jest uvijek raspeti narod”.⁵⁵ On upućuje na “zbiljnost raspetih naroda”.⁵⁶

Recepcije Pastoralne konstitucije na regionalnoj i lokalnoj crkvenoj razini zbivale su se na svim kontinentima. Valja istaknuti opće skupštine Latinskoameričkoga biskupskog vijeća CELAM u Medellín (1968.), Puebli (1979.) i Aparecidi (2007.). Također su se različite biskupijske sinode u Nizozemskoj, Švicarskoj, Saveznoj Republici Njemačkoj ili tipični Österreichischer Synodaler Vorgang^{57,58} nadovezali na GS,

⁵² G. Gutiérrez, *Theologie der Befreiung. Mit einem Vorwort von J. B. Metz*, München-Mainz, 1973., 269.

⁵³ G. Gutiérrez, *Das Konzil und die Kirche in der Welt der Armut*, u: G. Fuchs – A. Lienkamp (izd.), *Visionen des Konzils. 30 Jahre Pastoralkonstitution “Die Kirche in der Welt von heute”*, Münster, 1997., 159-173, 167.

⁵⁴ H.-J. Sander, *Kommentar...*, 858, s obzirom na: C. Boff, ‘*Sinais dos Tempos*’. *Princípios de Leitura*, São Paulo, 1979.

⁵⁵ J. Sobrino, *Die theologische Herausforderung der “gekreuzigten Völker”*, u: A. Autiero (izd.), *Herausforderung Aggiornamento. Zur Rezeption des Zweiten Vatikanischen Konzils*, Altenberge, 2000., 141-156, 142; usp. M. Eckholt, “*Option für die Armen*” und “*Bekehrung durch die Anderen*”. *Eine Relecture der Hermeneutik der “Zeichen der Zeit” in lateinamerikanischer Perspektive*, u: Ch. Böttigheimer – F. Bruckmann (izd.), *Glaubensverantwortung im Horizont der “Zeichen der Zeit” (GD 248)*, Freiburg-Basel-Beč, 2012., 137-165.

⁵⁶ *Isto*, 144ss.

⁵⁷ Službeni naziv za sinodu svih austrijskih biskupija koja je održana 1973.-1974.; *nap. prev.*

⁵⁸ Vidi o tome te o mnogim drugom saborskim i poslijesaborskim zbivanjima zanimljiva izvješća i analize nekadašnjega saborskog stenografa i poslije bečkoga pomoćnog biskupa Helmuta Krätzla: H. Krätzl, *Im Sprung gehemmt. Was mir nach dem Konzil noch alles fehlt*, Mödling, 1998.; isti, *Mein Leben für eine Kirche, die den Menschen dient*, Innsbruck-Beč, 2011.;

usvojili nakane, recipirali ili problematizirali pojedine vidove iz *Gaudium et spes*. Primjerice, u dokumentu *Unsere Hoffnung* ["Naša nada"] koji je izjašnjavanje odnosno temeljni zaključak zajedničke sinode biskupija u Saveznoj Republici Njemačkoj 1975. godine, možemo pročitati: "Put Crkve u toj situaciji jest put življene nade. (...) Crkva koja se prilagodi toj nadi, konačno se prilagodila i današnjici, a bez prilagodbe toj nadi ne pomaže joj nikakav osjetljivi aggiornamento."⁵⁹ Nadalje se kaže u ovoj ispovijesti koju je pripremio Johann Baptist Metz: "U konačnici, kriza crkvenoga života ne proizlazi iz poteškoća u prilagodbi suvremenomu životu i životnom osjećaju, nego iz poteškoća u prilagodbi Onomu u kojemu je ukorijenjena naša nada (...): Isusu Kristu s njegovom porukom o 'Kraljevstvu Božjemu'."⁶⁰ Ovdje se već nazire ono što će poslije izrasti u još veću poteškoću, a biti omiljeno među kardinalima: međusobno izigravanje crkvene krize i krize Boga.⁶¹

Recepcijski su smjerovi dokumenta *Gaudium et spes* mnogovrsni i zamršeni. Uz tradicionalističko potpuno odbijanje "antisabora"⁶² mogu se pronaći još dva velika smjera: teorija modernizacije te analiza moći. Prvi smjer shvaća Sabor kao okasnjelu i još kaskajuću modernizaciju Katoličke Crkve koja

isti, *Das Konzil – ein Sprung vorwärts. 50 Jahre Zweites Vatikanisches Konzil. Ein Zeitzeuge zieht Bilanz*, Innsbruck-Beč, 2012.

⁵⁹ *Unsere Hoffnung. Ein Bekenntnis zum Glauben in dieser Zeit. Ein Beschluss der Gemeinsamen Synode der Bistümer in der Bundesrepublik Deutschland*, u: *Gemeinsame Synode der Bistümer in der Bundesrepublik Deutschland. Beschlüsse der Vollversammlung. Offizielle Gesamtausgabe I*, Freiburg-Basel-Beč, 1976., II.2.; o tome: E. Arens, "Unsere Hoffnung" Ein situatives Bekenntnis und seine Konsequenzen, u: E. Schillebeeckx (izd.), *Mystik und Politik...*, Mainz, 1988., 333-344.

⁶⁰ Isto, II.3.

⁶¹ Usp. J. B. Metz, *Gotteskrise. Versuch zur "geistigen Situation der Zeit"*, u: J. B. Metz – G. B. Ginzler – P. Glotz – J. Habermas – D. Sölle, *Diagnosen zur Zeit*, Düsseldorf, 1994., 76-92; o tome kritički: E. Arens, *Gotteskrise, nein – Kirchenkrise, Ende offen*, u: M. Heimbach-Steins – G. Kruip – S. Wendel (izd.), *Kirche 2011: ein notwendiger Aufbruch. Argumente zum Memorandum*, Freiburg-Basel-Beč, 2011., 71-80.

⁶² Usp. D. Menozzi, *Das Antikonzil (1966–1984)*, u: H. J. Pottmeyer – G. Alberigo – J. P. Jossua (izd.), *Die Rezeption des Zweiten Vatikanischen Konzils*, Düsseldorf, 1986., 403-431.

je već potpuno izgubila društvenu relevantnost. GS se promatra kao temeljna konstitucija i hermeneutički ključ za taj proces modernizacije. Tu poziciju iznose ponajprije sociolozi religije koji argumentiraju polazeći od teorije modernizacije, odnosno oni razvijaju tu poziciju s obzirom na teoriju modernizacije.⁶³ Njoj je suprotstavljen pristup analize moći, koji zastupaju uglavnom mlađi teolozi sljedeći Michela Foucaulta. On se ravna osobito prema promjenama u strukturama moći između Crkve i društva, prema promjeni položaja te prema novim mjestima koje Crkva s GS ne može više mimoilaziti.⁶⁴ Dok prva pozicija s gledišta druge ima u vidu optimistički, utopijski, na konsenzus usmjereni pogled na budućnost Crkve, iz druge proizlazi "heterotopijska ekleziologija"⁶⁵ koja je pritisnuta mjestima drukčijega [njem.: *Andersorte*] i ne-mjestima [njem.: *Nichtorte*]. Sanderovim riječima: "Od Crkve bez kontekst

⁶³ Usp. primjerice F.-X. Kaufmann – A. Zingerle, (izd.), *Vatikanum II und Modernisierung. Historische, theologische und soziologische Perspektiven*, Paderborn-München-Beč, 1996.; isti, *Kirchenkrise. Wie überlebt das Christentum?*, Freiburg-Basel-Beč, 2011.; isti, *Kirche in der ambivalenten Moderne*, Freiburg-Basel-Beč, 2012.; K. Gabriel, *Christentum...*; B. Fresacher, *Kommunikation...*; S. Nacke, *Kirche der Weltgesellschaft...* Diferencirani prikaz i kritičko odobravanje ovoga pristupa može se naći kod: A. Kreutzer, *Kritische Zeitgenossenschaft. Die Pastoralkonstitution Gaudium et spes modernisierungstheoretisch gedeutet und systematisch-theologisch entfaltet*, Innsbruck-Beč, 2006.; o tome: Kreutzerov odgovor na Sanderovu recenziju: A. Kreutzer, *Soziologische Akzentuierung anthropologisch gewendeter Theologie. Zu Hans-Joachim Sanders Besprechung meiner Dissertation "Kritische Zeitgenossenschaft"*, u: *Theologisch-praktische Quartalsschrift*, 157 (2009.), 198-201; Sanderova recenzija, isto, 196-198.

⁶⁴ Usp. osobitradove H.-J. Sander. Uz njegov sjajni komentar GSusp. daljnje relevantne radove: H.-J. Sander, *Macht in der Ohnmacht. Eine Theologie der Menschenrechte (QD 178)*, Freiburg-Basel-Beč, 1999., s obzirom na GS osobito 144-148, s obzirom na DH 158-161; usp. o hermeneutici i metodologiji: isti, *Einführung in die Gotteslehre*, Darmstadt, 2006. (u tome o GS osobito 117s), zu to: G. M. Hoff, *Ekklesiologie*, Paderborn-München-Beč-Zürich, 2011.; C. Bauer, *Ortswechsel der Theologie. M.-Dominique Chenu im Kontext seiner Programmschrift 'Une école de théologie: Le Saulchoir'*, 2 sv., Berlin, 2010.; isti, *Optionen des Konzils? Umriss einer konstellativen Hermeneutik des Zweiten Vatikanums*, u: *Zeitschrift für Katholische Theologie*, 134 82012.), 141-162.

⁶⁵ G. M. Hoff, *Ekklesiologie...*, 156ss.

u jednini” premještamo se “u pastoralnu svjetsku Crkvu u množini – to je promjena mjesta po neisključivanju socijalno osjetljivih pitanja”.⁶⁶

4. ZA SABORSKU, JAVNU CRKVU

Svojom Pastoralnom konstitucijom *Gaudium et spes* Drugi se vatikanski sabor izjasnio i konstituirao svjetsku Crkvu koja je u suvremenom globaliziranom svijetu nazočna, u (svjetskom) društvu djelatna i stoga javna.

Javna se Crkva može razumjeti kao zajednica komunikacije i vjere, kao zajednica sjećanja i nade koja je uklopljena u društvo te u njemu djeluje participativno i zastupnički, dijakonijski i proročki.⁶⁷ Ona svoje poslanje *ad intra* i *ad extra*

⁶⁶ H.-J. Sander, *Einführung: Von der kontextlosen Kirche im Singular zur pastoralen Weltkirche im Plural – ein Ortswechsel durch Nicht-Ausschließung prekärer Fragen*, u: G. Bausenhart i dr., *Die Dokumente des Zweiten Vatikanischen Konzils (Herders Theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil Bd. 5)*, Freiburg-Basel-Beč, 2009., 383-394.

⁶⁷ Moje vlastito stajalište nije ni liberalna teorija modernizacije ni postmoderna analiza moći. Spajajući münstersku političku teologiju i frankfurtsku kritičku teoriju, bivajući poučen od Metza, nadovezujući se na Habermasa te nastojeći nastaviti Peukertovu teološku teoriju djelovanja (usp. H. Peukert, *Wissenschaftstheorie...*; isti, *Kommunikatives Handeln, Systeme der Machtsteigerung und die unvollendeten Projekte Aufklärung und Theologie*, u: E. Arens (izd.), *Habermas und die Theologie. Beiträge zur theologischen Rezeption, Diskussion und Kritik der Theorie kommunikativen Handelns*, Düsseldorf, 1989., 39-64), važno mi je, uza svu neizostavnu kritiku moći (usp. već: E. Arens, *Communication as counter-power in the struggle for democracy*, u: *Media Development*, 35 (1988) 1, 18-20), po mišljenju analitičara moći utopično, usmjerenje prema konsenzusu koje ne odvaja pitanje ‘gdje’ o mjestima od pitanja ‘tko’ o subjektima. Usp. o tome: E. Arens, *Kommunikative Handlungen. Die paradigmatische Bedeutung der Gleichnisse Jesu für eine Handlungstheorie*, Düsseldorf, 1982.; Iisti, *Bezeugen und Bekennen. Elementare Handlungen des Glaubens*, Düsseldorf, 1989.; Isti, *Christopraxis. Grundzüge theologischer Handlungstheorie (QD 139)*, Freiburg-Basel-Beč, 1992. (s obzirom na Sabor i GS: 149-162); Isti, *Gottesverständigung. Eine kommunikative Religionstheologie*, Freiburg-Basel-Beč, 2007.; Isti, *Vom Schrei zur Verständigung. Politische Theologie anls öffentliche Theologie*, u: T. Polednitschek – M. J. Rainer – J. A. Zamora (izd.), *Theologisch-politische Vergewisserungen. Ein Arbetisbuch aus dem*

vidi u tome da doziva u sjećanje Božju povijest s ljudima, da je pripovijeda i da je slavi, da se zalaže i zauzima za Božje pravo i za prava ljudi, da svjedoči Evandjelje Isusa Krista i da ga ispovijeda, da prenosi, odnosno dijeli Božje duhovne i materijalne darove. Javna Crkva samu sebe prepoznaje kao čimbenika koji je uključen u društvenu javnost, koji sudjeluje u javnom životu, koji u dijalogu ali i u sučeljavanju s drugim društvenim skupinama i organizacijama unosi svoja stajališta, praksu i perspektive u javnu raspravu.⁶⁸

Kako svojim proročkim izazovima tako i svojim moralnim opcijama i intervencijama, javne Crkve pridonose vitalizaciji društva. One mobiliziraju moralne resurse potrebne suvremenomu pluralističkom društvu i sekularnoj državi koji ovise o političko-kulturnim moralnim zalihama "besporočnih društvenih zajednica morala i uvjerenja".⁶⁹

Samim javnim Crkvama potrebni su sinodalni, odnosno saborski forumi i oblici unutar kojih će se savjetovati, oblikovati mišljenja i donositi odluke. U javnoj se Crkvi zahtijeva sudjelovanje svih kojih se tiče. U unutarcrkvenom sporazumijevanju ne smiju sudjelovati samo klerikalne elite; štoviše, treba uključiti sav narod Božji na konzultativan, deliberativan i participativan način. U današnje vrijeme,

Schüler- und Freundeskreis von Johann Baptist Metz, Münster, 2009., 129-138; Isti, *Teologia Politica*, u: A. Melloni (izd.), *Dizionario del sapere storico-religioso del Novecento*, II. svezak, Bologna, 2010., 1671-1681; Isti, *Noviji razvitci političke teologije. Kriička snaga javnoga govora o Bogu*, u: R. Gibellini (izd.), *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, Zagreb, 2006., 73-92.

⁶⁸ Usp. E. Arens, *Kirche im Anspruch kommunikativer Rationalität*, u: T. Hausmanninger (izd.), *Christliche Sozialethik zwischen Moderne und Postmoderne*, Paderborn, 1993., 189-201; Isti, *Konturen einer kommunikativen Kirche*, u: R. Liggenstorfer – B. Muth-Oelschner (izd.), *(K)Ein Koch-Buch. Anleitungen und Rezepte für eine Kirche der Hoffnung* (zbornik K. Koch), Fribourg, 2000., 246-251; Isti, *Gottesverständigung...*

⁶⁹ H.-J. Große Gracht, *Selbstbewusste öffentliche Koexistenz. Überlegungen zum Verhältnis von Religionen und Republik im Kontext moderner Gesellschaften*, u: K. Gabriel (izd.), *Religionen im öffentlichen Raum: Perspektiven in Europa (Jahrbuch für Christliche Sozialwissenschaften Bd. 44)*, Münster 2003., 225-272, 249; usp. Isti, *Kirche in ziviler Gesellschaft. Studien zur Konfliktgeschichte von katholischer Kirche und demokratischer Öffentlichkeit*, Paderborn-München-Beč-Zürich, 1997.

uz crkveno sporazumijevanje *ad intra*, imamo na pragu *ad extra* mjesta i forume međukonfesionalnoga i međureligijskog savjetovanja, rješavanja sukoba i sporazumijevanja.

Saborska, dijaloška, javna Crkva treba *ad intra* promijeniti komunikacijske odnose unutar crkvene komunikacijske zajednice tako da upravo ovdje razvije pravedne, demokratske, egalitarne strukture koje omogućuju i jamče sudjelovanje svih vjernika u odlukama i zadacima Crkve.⁷⁰ Saborskoj, javnoj, općoj Crkvi odgovara “novi katolicitet”.⁷¹ On ističe univerzalnost i lokalnost Crkve, naglašava njezino usmjerenje prema punini vjere nadnarodnom, međukulturnom i međureligijskom komunikacijom koja nadilazi granice u dijalogu sa “svim ljudima bilo kojega naroda, rase ili kulture” (GS 92,1), uključujući druge religije (GS 92,4).

Javna Crkva nastoji pozvati na “suradnju u javnom životu” (GS 75,1) i tomu pridonijeti. Pri tome je vodi interes da zahtjev i obećanje Evanđelja prenese javnosti, da tu poruku izrazi anamnetski, *aggiornamentski* i inovatorski. Ona to čini suprotstavljajući se nepravednosti i izrabljivanju, rasizmu i seksizmu, ksenofobiji, društvenoj i crkvenoj ekskomunikaciji i ekskluziji, nepoštivanju “temeljnih ljudskih prava” (GS 29,4), osnovnih ljudskih prava na slobodu, osobnost i sudjelovanje u društvu, državi i Crkvi.⁷²

⁷⁰ Usp. programatsko djelo Karla Rahnera, objavljeno na početku zapadnonjemačke sinode, koje još nije provedeno u crkvenu praksu, a u kojem se on zalaže za Crkvu koja je otvorena, ekumenska, demokratizirana, kritična prema društvu i izgrađena polazeći od baze: K. Rahner, *Strukturwandel der Kirche als Aufgabe und Chance. Mit einer Einführung von Johann Baptist Metz*, Freiburg-Basel-Beč, 1989. O pitanju pravednosti spolova, odnosno o pitanju žena kod pape Ivana XXIII. na Saboru i u (još ne) saborskoj Crkvi usp.: M. Eckholt – S. Wendel (izd.), *“Aggiornamento heute” – Diversität als Horizont einer Theologie der Welt*, Ostfildern, 2012.

⁷¹ Usp. R. Schreiter, *Die neue Katholizität. Globalisierung und die Theologie*, Frankfurt n/M, 1997.; isti, *Globalisierung, Postmoderne und die neue Katholizität*, u: *Ökumenische Rundschau*, 53 (2004), 139-159.

⁷² Usp. E. Arens, *Kritisch, kirchlich, kommunikativ. Fundamentaltheologie als öffentliche Theologie*, Ch. Böttigheimer – F. Bruckmann (izd.), *Glaubensverantwortung...*, 432-453; Isti, *Öffentliche und gegenöffentliche Kirche? Ekklesiologische Konzepte Politischer Theologie*, u: H. Klingen – P.

Bilo da ulaže proročki prigovor, bilo da hrabri biblijskim obećanjem, javna Crkva mora pripaziti da na prikladan način kontekstualizira, konkretizira i naslovi svoju univerzalističku poruku *in mundo huius temporis* u skladu s vremenom i mjestom. Ona se treba ravnati prema obećanju Kraljevstva Božjega za sve ljude, Kraljevstva koje preferira marginalizirane, trpeće i isključene, “siromašne i sve koji trpe” (GS 1,1), stavljajući ih s ruba u sredinu. Takva crkveno-javna nazočnost i praksa zbiva se tamo gdje se sadašnjost, u jednakoj mjeri globalna i pluralna, čita i tumači “u svjetlu Evandjelja” (GS 4,1), prakticirajući “djelatno dioništvo sviju” (GS 68, 1).

S njemačkog preveo: Franjo Frankopan Velić

The Church in the Modern World Pastoral Constitution *Gaudium et Spes* and its Post-Council Reception

Summary

Gaudium et Spes was a novelty and scandal. Some hold that the Pastoral Constitution of the Second Vatican Council is its most mature fruit, others see in it mere adaptation to the spirit of the times. *Gaudium et Spes*, the last and the most disputable Council text, was indeed a crossroads. In this work I'll first address the issue of what *aggiornamento* (updating) means. Then, I'll talk about GS as about the Magna Charta of the Church in the modern times and the world. Subsequently, I'll point to some reception trends of the Pastoral Constitution. In conclusion, I offer, in the form of theses, options for the Council, public Church.

The well known word *aggiornamento* was introduced by Pope John XXIII. In his opening address at the Second Vatican Council he expressed his hope that by means of a wise and brave *aggiornamento* towards the present time the Church would be able to take a step forward. For the interpreters like *Rahner aggiornamento does not mean comfortable adapting*, but,

moreover, a matter of life and death for the Church. For Sander *aggiornamento* includes the fundamental action and at the same time it is the key for the Council hermeneutics. Cardinal Koch insists on the need of correlation between *aggiornamento* and *ressourcement* (return to the sources).

Gaudium et Spes wants to place the Church into the “this-world time”. Therefore, the Catholic Church becomes open to the important and urgent issues of today. “The signs of the times” need to be read “in the light of the Gospel”. In my opinion *Gaudium et Spes* is not only an optimistic, but also a realistic text which recognizes the achievements as well as the problems and pathologies of modernism. *Gaudium et Spes* emphasises the fundamental equality of all human beings, their dignity, rights, sharing and responsibility. In *Gaudium et Spes* the Church is seen as a community of dialogue, open to all people, especially in solidarity with the needy.

Furthermore, different trends of the Pastoral Constitution reception are dealt with. “Hermeneutics of continuity”, stressed by Pope Benedict XVI, opposes to the traditionalists’ outright rejection of the Council. While *Gaudium et Spes* is not in the focus of Pope Benedict’s teaching, Pope John Paul II often relied on GS and supported its intention to merge “identity” and “solidarity”. Protagonists of Latin-American liberation theology saw in GS that the Church opened to modern western world, but did not see the incarnation of the Church in the poor. In the theology of German speaking countries two different methodologies and ways of work with GS can be seen: one is based on sociological theory of modernization, and the other is rooted in Michel Foucault’s analysis of power.

Finally, some remarks and options for the conciliar, communicative and public Church are presented. The Church is seen as a community of communication which communicates, witnesses and celebrates God’s history with people, a community that seeks understanding and agreement *ad intra* and *ad extra*. Public Church should be or should become a sharing, witnessing, prophetic, diaconal and participatory community, which simultaneously performs and improves genuine participation of all in public life and church life.

Key words: *Gaudium et Spes*, *aggiornamento*, *world*, *reception trends*, *conciliarity*, *dialogic community*.